

Валентина Філінюк

ЕПІТЕТИ-ПРИКЛАДКИ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ

Дослідження ідіостилю письменників останнім часом становлять одну з головних проблем сучасної лінгвістичної науки. Питання стилістики, які спрямовані на всебічне усвідомлення способів передачі задуму автора та підходів до вибору окремої мовної одиниці, сьогодні актуальні не лише у вітчизняному, але й світовому мовознавстві. Як відомо, ідіостиль письменника включає в себе ряд філологічних понять, серед яких важливими є мовні образні засоби, що розкривають інформаційний та емоційний зміст твору. Одним з найчастіше виділюваних образних засобів в поетичній мові є епітет, художнє, естетично марковане означення, яке постійно стоїть біля дистрибута, семантично реалізує атрибутивні значення та граматично по-різному виражається.

Упродовж тривалої історії дослідження епітета було запропоновано багато підходів до його класифікації. Наприклад, „Словник лінгвістичних термінів” та „Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів” визначають, що постійні та авторські епітети можуть виражатися означеннями-прикметниками, іменниками-прикладками та прислівниками, що метафорично пояснюють дієслово [5, 76; 6, 58]. Процеси метафоризації в структурі поетичного тексту забезпечують епітети, виражені іменниками, вони збагачують семантичне поле дистрибута новим емоційним чи смисловим нюансом [9, 245]. У поетичній мові епітетні конструкції використовуються для посилення названої ознаки, для вираження її образного змісту. Особливе місце займають епітети, що знайшли своє вираження у прикладковій формі; до речі, сам термін з грецької означає „прикладка, прикладене”.

С. Єрмоленко виділяє дві головні функції таких структур: семантичну (називання предикатів) та стилістичну, що передбачає „вибір такої форми означуваності, яка... перебуває в напівпредикативному зв'язку з означуваним поняттям” [7, 151]. Епітет-прикладка – це не лише субстантивний атрибут, інша назва певного предмета, а зіставлення, порівняння останнього з цілою образною ситуацією, конкретно-чуттєвою картиною на основі семантики тотожності, властивої іменній конструкції з прикладкою. Такі словосполучення виконують функцію мікрообразів та макрообразів в поетичному тексті, семантично та структурно наповнюючи собою текст. Семантичний аналіз епітетів-прикладок свідчить, що „в основі формування епітетів лежать асоціативні зв'язки подібності за якоюсь, переважно зовнішньою, ознакою чи фоновий матеріал українознавства, знаки фольклору і національної культури” [10, 354]. С. Єрмоленко також стверджує, що „конденсовані словесні образи прикладкової структури *стеблина-билина, роса-сльоза, воля-доля...* мають основою народнопісенний характер, багатопланове порівняння аж до ототожнення порівнюваних понять” [6, 139]. Н. Сидяченко визначає епітет-прикладку як „некатегоризоване означення та порівняння, які синкретично поєднують епітет, порівняння, метафору” на відміну від категоризованих означення (прикметника) та порівняння (порівняльних сполучникових конструкцій) [11, 6]. На думку Л. Мацько, така „граматична модель епітетів досить продуктивна і також зосереджена переважно в денотативному просторі сфери природи, почуттів, казкової уяви” [10, 354]. Вона виділяє кілька семантичних груп

поетичних номінацій, серед яких групи явищ природи, рослинного світу; ідеальних абстракцій, духовних начал; людей; предметів тощо.

В цій статті зроблено спробу проаналізувати семантико-стилістичний аспект використання епітетів-прикладок у поетичній мові Емми Андієвської. Такий вибір спричинений тим, що, по-перше, ідіостиль письменника варто досліджувати через мовні образні засоби; по-друге, аналіз епітета допомагає розкрити динаміку означуваного слова, прикладка уточнює та гармонізує дистрибут з цілісною текстовою структурою. Власне, прикладка може знаходитися в препозиції і постпозиції щодо означуваного слова, тому лише текст і контекст допомагають з'ясувати, який із двох компонентів виступає епітетом.

Емма Андієвська в своїй поетичній мові часто використовує епітети-прикладки, що, на відміну від епітетів, які виражаються прикметниками чи діеприкметниками, позначені особливим семантичним навантаженням. Атрибутивні за своїм змістом епітети у формі іменника навантажуються субстантивною семантикою. В творчості Емми Андієвської можна виділити такі семантичні групи образних конструкцій з прикладками в препозиції та постпозиції:

- філософські категорії та поняття (*дух-насічник, душа-ледацю, буття-сікач, тлін-маля, вічність-булька, смерть-бухгалтер, світ-цибулина*);
- людина (*чаклун-призер, надхненниця-фея, переправник-витівник, вартовий-шкарбун, нянька-лідер, акробат-Атлант*);
- явища природи (*природа-ремісник, море-рівчак, місяць-кельма, гайок-тишко*); рослини (*циклоп-трава, баклажан-нота, пляшки-дерева*), тварини (*жук-емпірик, крук-вартовий, мавпочка-маруда, лев-воротар, чатові-гепарди*);
- категорії світла (*світло-гондольєр, цятка-провідник, барва-звук*) та звуку (*слух-смарагд, розтин-дзенькіт, діри-сурми*).

Епітетна конструкція, що виражається іменником-прикладкою, поєднує в собі атрибутивну та компаративну семантику. Вона є перехідною між прикметниковим епітетом та порівняльною сполучниковою структурою, наприклад, *ніч-тягач* в сонеті „Хвилі” (ніч, що тягне і ніч, як тягач):

Та часом – ляскіт, в тиші – *ніч-тягач*
Буття – в антисвіті – перетяга [4, 24].

Інколи прикладка допомагає компенсувати неможливість утворити відповідно до мовних норм необхідний прикметниковий епітет, щоб передати означальну семантику. Так, у поезії „Навколо зміни прапорців” Емма Андієвська вживає епітет *час-терebій* (час, який терebить хід подій), де влучно використовує іменникову словоформу замість прикметникових чи діеприкметникових:

Хоч коло вужчає, й *час-терebій*
Все далі – розгалуження рябе [4, 60].

Семантично та стилістично навантаженими є епітети-прикладки, які виносяться в заголовок („Палац-ковчег”), а потім цей образ розкривається у тексті. Авторка зіставляє палац за формою та суттю з ковчегом, який усамітнено існує в світі. Заголовкова конструкція для завершення композиційного малюнка повторюється в фінальному рядку твору:

І тільки збоку, ніби хто наврочив,
Каркас бетонний – на метал ковкий.
Палац-ковчег, що – лінію стрімку [2, 63].

Емма Андієвська оригінально вирішує проблему використання епітета-прикладки в поезії „Жінка-батискаф-дирижабль”, у якій прикладкова структура набуває трикомпонентної форми. В такий спосіб поетеса одночасно зображує дві протилежні ознаки жінки-атракціону, що поєднуються в ній (далі в тексті йде пояснення цього образу):

Жінка-батискаф-дирижабль
 Посідає здатність
 Стискатися й розпросторюватися
 На найменших відтинках простору [1, 33].

Однією з характерних рис поетичної мови Емми Андієвської є створення синкретичного образу звуку і барви з епітета та означуваного слова (*плямистий звук, рожевий шурхіт, фіялковий шум*), такі ж зразки зустрічаємо в прикладках. У сонеті „Загортання в прозору стіну” образ *барви-звуку* подається як спосіб перетворення світу (*Як колеться цей світ на барву-звук*), він розкривається через *лексеми хвилясте око, епіцентри ясності, прозора стіна, світло, як гальма, сліпучість* [2, 5].

Епітет часто виступає в поезії ефективним засобом персоніфікації образу, наприклад: *природа-ремісник, дух-пасічник, смерть-бухгалтер*:

Природа-ремісник
 Чекає на новий – від духа – знак [2, 166].
Та смерть-бухгалтер – свій розпилень зшиток.
 Зерно достигло, – знак, щоб обмолоти [4, 45].

В індивідуально-авторських конструкціях до семантики дистрибута – абстрактного поняття чи явища додаються семи, які зазвичай приписуються людині, такі словосполучення в поєднанні з дієсловом утворюють складніший образний засіб – метафору.

Отже, епітети-прикладки в поетичній мові Емми Андієвської виступають продуктивним засобом творення мовного образу та динаміки тексту загалом, увиразнюючи та доповнюючи при цьому певні семи дистрибута і поєднуючи в собі ознаки епітета, порівняння та метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андієвська Е. Атракціони з орбітами та без. Шумини. – Львів: НФВ „Українські технології”, 2000. – 136 с.
2. Андієвська Е. Знаки. Тарок. Вірші. – К.: Дніпро, 1995. – 176 с.
3. Андієвська Е. Межиріччя: Сонети. – К.: ВД „Всесвіт”, 1998. – 134 с.
4. Андієвська Е. Хвилі: Поезії. – К.: ВД „Всесвіт”, 2002. – 160 с.
5. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
7. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. – К.: Наукова думка, 1982. – 212 с.
8. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів/ За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
9. Літературознавчий словник-довідник. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.

10. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
11. Сидяченко Н.Т. Функционально-стилистическая, семантическая и формальная структура эпитета (на материале романа М. Стельмаха „Чотири броди”): Автореф. дис... к. филол. н: 10.02.02/ Институт языковедения им. А.А. Потебни. – К., 1991. — 17 с.

Марія Філіпчук

ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ НАРОДНО-ОБРЯДОВОГО МОВЛЕННЯ

Загально визнано, що однією з визначальних ознак нації є її мова. Доки народ береже свою мову, доти він зберігає своє ество, свою етнічну єдність, а втрачає мову – втрачає й себе як народ [3, 7]. Мова виступає водночас і засобом спілкування, і об'єктом пізнання. У ній знаходимо „багато глибокого філософського розуму, справді поетичного почуття, витонченого, напрочуд доброго смаку, сліди праці дуже зосередженої думки, найтонших переливів у явищах природи, багато спостережливості, багато високих духовних поривів та зачатків ідей, до яких з великим зусиллям добирається потім великий поет і глибокодумний філософ” [12, 172]. Наша мова – яскраве вираження всього того, що нас вражає, що ми відчуваємо, про що ми думаємо-гадаємо, того, що ми звемо духом або душею [8, 105].

Сучасна українська літературна мова складалася віками, а її розвиток тісно пов'язаний з народною мовою як її наддіалектною основою. Тому говорити сьогодні про мову як літературний феномен без огляду на народну першооснову було б не зовсім обачно. Саме наддіалектне народне мовлення – той неоціненний скарб, який збагачує мову літературну, є рушієм її розвитку. Найвиразніше втілилась народномовна стихія у мові фольклору, в усіх її різновидах і проявах.

Одним з найважливіших складників духовного життя народу, його культури є народні обряди, що супроводжували людину все життя — від народження і до смерті. Серед кодів, які характеризують певний обряд, значне місце відводиться вербальному. Звернення до етнографічного матеріалу дозволяє простежити за функціонуванням ритуальних словесних формул, обрядових термінів, що в своїй сукупності створюють розгалужену систему народних (часом напівзабутих, часом закріплених за певною місцевістю) мовних одиниць, які виконують „функцію семантичного стрижня, що організовує обрядові та міфологічні форми народної культури” [9, 13].

Українське обрядове мовлення активно функціонувало (а подекуди й нині функціонує) по всій території України. У ньому з огляду на регіональні прояви можна спостерігати багато спільних і відмінних рис. Цікавою є розгалужена фразеологія обрядового дискурсу. Як схованка багатогранного буття народу, його історії, культури, побуту, міфологічних та релігійних уявлень, звичаїв, моралі, сили духу, болю і гніву фразеологія є не тільки окрасою, скарбом мови і народного досвіду, а й багатим об'єктом наукового розгляду, зокрема в етнолінгвістичному плані. Взагалі фразеологізми, містячи в собі велику силу експресії й емоційної наснаги, є яскравим виявом зображальних і естетичних якостей мови [2, 13-21], тому найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ протягом віків для потреб спілкування [5, 143-147].